

בענין אכילת פחות פחות מכשיעור ביום הכיפורים

נפסק בש"ח ערוך¹: "כשמאכילין את העופות או את החולה מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור".

והנה דין זה לא נזכר להדיא בגמרא אלא למדוהו הראשונים מסוגיית הגמרא בכריתות² שנביא להלן. ננסה להוכיח כי אין הדברים ברורים וכי הם תלויים הן בגירסא והן בהגיון העומד בבסיס האיסור.

מקור דין פחות פחות מכשיעור – גמרא בכריתות
וזה לשון הגמרא שם:

"התירו לה לעוברת (מעוברת) לאכול (אוכלין טמאין) פחות מכשיעור (ולא חיישינן שמא תאכל כשיעור ותיטמא ולא תוכל לאכול בתרומה) – מפני הסכנה". שאלה הגמרא: "מפני הסכנה? אפילו טובא (יותר מ'פחות מכשיעור') נמי תיכול! אמר רב פפא הכי קתני: התירו לה לעוברת פחות מכשיעור אפילו טובא מפני הסכנה".

ה"ן ב"מ א³ הביא את דברי הגמרא, והסביר את דברי רב פפא: "כלומר, שאפילו צריכה לכשיעור מאכילין אותה פחות כדי שלא יצטרף בכדי אכילת פרס". ובאמת עיקר פירושו קשה לי, היאך אפשר לפרש ברייתא שבאה להתיר – "התירו לה לעוברת" – כהיפך משמעותה וכבאה לאסור – "לא התירו לה אלא פחות מכשיעור"? ולכאורה הברייתא לפירוש רב פפא באה לומר בפשטות שהתירו לעוברת – אפילו בלא סכנה – פחות מכשיעור, ומפני הסכנה אפילו כשיעור נמי! וצ"ע.

והר"ן על פי פירושו הנ"ל פסק להלכה, כי עוברת וחולה ביום הכיפורים לא יאכילום אלא פחות מכשיעור כדי שלא יצטרף לכשיעור בכדי אכילת פרס. וכן הביא בשם 'בעל ההלכות' (ואני לא מצאתי כן בבה"ג) "הסכימו רבותינו האחרונים שאפילו בחולה עושין כן להקל מעליו איסור כרת ומלקות לאיסור בלבד".

ולכאורה משמע מלשון בעל ההלכות שהחולה אוכל באיסור ועלינו מוטל להקל מעליו איסורו שלא יעבור על איסור תורה שיש בו חיוב כרת. והדברים מרפסין איגרי, הלא חז"ל התירו לחולה לאכול ביום הכיפורים ואיך אפשר לקרוא לזה איסור? ואם באמת יש כאן איסור אמאי התירו לו לאכול?

וצריך לומר שלא דק בעל ההלכות בלשונו ובאמת התירו לו לאכול, אלא כוונתו

(1) הלכות יום הכיפורים א"ח סימן תריח, סעיף ז.

(2) דף יג,א.

(3) דף ג,א בדפי הר"ף ד"ה מתניתין בפירקין.

שקל יותר להתיר איסור קל מאיסור חמור כשהסכנה אינה ברורה, והואיל ואפשר בפחות פחות מכשיעור התירו לו את האיסור הקל. ועדיין צ"ע.

ביאור אחר בגמרא

והנה בסוגיא כריתות הנ"ל, כפי גירסת הר"ן וגירסתנו, קשה מאוד לפרש כפירוש הר"ן ובעל ההלכות:

(א) לא הזכרו המלים "פחות פחות מכשיעור" אלא רק "פחות מכשיעור".
 (ב) הסוגיא לא מיירי באיסורי אכילה, כאכילת טריפה או אכילה ביום הכיפורים, אלא באוכלים טמאים שאין בהם איסור אכילה, אלא שאם תאכל המעוברת שיעור טומאה, היינו כזית בבית הבליעה, תיטמא ולא תוכל אחר כך לאכול בתרומה (ועיין שם בתוס' ד"ה התירו).

ונראה לענ"ד לפרש מהלך הסוגיא כך: בהוא אמנא אמרו דאף על פי דאין להתיר בעלמא אכילת אוכל טמא כלל אפילו פחות מכשיעור שמא יבוא לאכול כשיעור ויטמא — מכל מקום במעוברת לא חששו והתירו לה לאכול פחות מכשיעור, דסוף סוף אין כאן איסור אפילו אם תאכל כשיעור.

אמנם לשון הברייתא "מפני הסכנה" קשה לפירוש זה, דאם באמת יש כאן סכנה למה לא תאכל אפילו יותר מכשיעור?

על כך תירץ רב פפא שיש לחלק את הברייתא לשנים. פחות מכשיעור מותר לעוברת לאכול תמיד אפילו בנסיבות רגילות. ובמקום שיש חשש סכנה בגלל העובר מותר 'אפילו טובא', היינו אפילו כשיעור שלם ויותר, למרות שחשש הסכנה במעוברת הוא חשש רחוק, דהואיל ואין כאן שום איסור רק חשש לגרמא, היכא שיש צד סכנה כלשהו לא החמירו.

לגירסא זו ולפירוש זה אין כאן כלל דיון על ענין פחות פחות מכשיעור, ואף הרי"ף והרמב"ם לא הביאו דין פחות פחות מכשיעור באיסורים, כי למעשה אין הבדל בין פחות מכשיעור לשיעור, שהרי אף חצי שיעור אסור מן התורה.

שיטת בעל הלכות גדולות

והנה בה"ג שלפנינו⁴ הביא סוגיא זו בשינוי קצת, ובתירוצו גורס: "אלא אימא פחות פחות מכשיעור ואפילו טובא נמי", ר"ל הברייתא חידשה שעל ידי פחות פחות מכשיעור יכולה המעוברת לאכול אפילו טובא, מפני הסכנה.

ויתכן וזהו הבה"ג אליו כיון הר"ן הנ"ל, ועל פי זה הסביר הר"ן דהואיל ואפשר לאכול פחות מכשיעור שהוא איסור קל ואין בו כרת ומלקות, אם כן אף במקום סכנה עדיף לעשות כן. [ומה שכתב בשם בעל ההלכות לעשות כן בחולה, אפשר שכוונתו לומר שלדברי בה"ג יש לעשות כן אף בחולה].

(4) סוף הלכות יום הכיפורים (סימן יג) מהדורת מכון ירושלים עמ' קצ.

אמנם כבר כתבתי לעיל שהדברים קשים לי, שאחרי שלמדנו שחצי שיעור אסור מן התורה, ואכילת פחות מכשיעור אסורה מן התורה, אם כן מהו שהתירו אכילה פחות מכשיעור ופחות פחות מכשיעור, ממה נפשך, אם יש היתר מפני הסכנה — שוב אין כאן איסור כלל והכל מותר, ואם יש איסור ואין הסכנה ברורה — מי התיר לאכול כלום?

והנה ברמב"ן בספר תורת האדם⁵ מצאנו גירסה נוספת, שם כבר בהוא אמינא "התירו לה לעוברת לאכול פחות פחות מכשיעור מפני הסכנה"⁶. ולגירסא זו אין כלל הבנה לקושיית הגמרא "אפילו טובא נמי", שהרי בפחות פחות מכשיעור באמת אפשר לאכול טובא.

ולבי אומר לי כי בין לגירסת הרמב"ן ובין לגירסת הבה"ג, הביטוי "פחות פחות מכשיעור" הוכנס על ידי המעתיקים על פי הפירושים השונים. וכבר כתב הריטב"א עיקרון זה⁷. ובאמת הברייתא לא מיירי כלל באיסורי אכילה, לא באכילת יום הכיפורים ולא בשאר איסורים, ולא בפחות פחות מכשיעור, כי למעשה אין הבדל בחומרת האיסור בין שיעור לפחות מכשיעור דזה וזה אסורים מן התורה. ומשום כך לא הביאו הרי"ף והרמב"ם דין אכילת פחות פחות מכשיעור בהלכות יום הכיפורים.

ודין הברייתא המקורי, בענין אכילת בשר טמא שיטמא את האשה בבית הבליעה, פסק הרמב"ם בהלכות שאר אבות הטומאות⁸, והובאו דבריו בהעמק שאלה לנצי"ב⁹, ומשמע מדברי העמק שאלה שם שהבין כי הרמב"ם לא חילק בחולה בין כשיעור לפחות מכשיעור.

ביאור שיטת הרמב"ן הר"ן והרא"ש

והנה יש להבין שיטת הראשונים שפסקו דין פחות פחות מכשיעור במעוברת ובחולה ביום הכיפורים "להקל מעליו איסור כרת ומלקות" ולמעט האיסור ככל האפשר. דלכאורה קשה, חדא היאך הקילו במעוברת — שאין שם סכנה ברורה

(5) מהדורת הרב שעוועל עמ' כח.

(6) וכן גרס ברא"ש יומא פרק ח, סימן יג, הובא בב"א או"ח סוף סימן תריח.

(7) הרי"ף וינברג זצ"ל, בספרו מחקרים בתלמוד, משתמש הרבה בכלל זה. ואלו דבריו שם (עמ' 18): "ואין לתמוה על הדבר, שלגוף תירצו של אביי הוכנס בסוגית הגמרא ביאור מאוחר לו, שהרי כיוצא בזה אנו מוצאים בכמה מקומות בתלמוד, שסתמא דגמרא או רבנן סבוראי הוסיפו דברי ביאור משלהם ללשונה של ברייתא או לזו של אמורא, ואף כמה מפירושי גאונים הוכנסו לתוך גוף הגמרא לאחר חתימת התלמוד, דבר שכבר העידו והעירו עליו הראשונים ז"ל. ויש אפילו שאנו מוצאים בהוספות האחרונות שהוכנסו לגוף לשון האמורא דברים שנראים כסותרים את דברי האמורא עצמו". ושם בעמוד 166 האריך עוד בזה, עיי"ש. ונדפסו דבריו שנית בשרידי אש חלק ד (ראה מהדורת מוסד הרב קוק עמ' כב, קכא).

(8) ת, יג. ועיין הלכות מאכלות אסורות יד, יד.

(9) שאילתא קסז, אות יז (עמ' שז).

— לעבור על איסור תורה הגם שאין בו חיוב מלקות. ועוד, הנה מצאנו שיטת הר"ן (הידועה¹⁰) בענין חולה הצריך לבשר בשבת ואין לנו בשר כשר מוכן לאכילה, ולפינו בשר נבלה (שחיובו מלקות) ובהמה חיה לשחיטה (שחיובה שקילה), דעדיף טפי לשחוט עבורו ולעבור פעם אחת על איסור חמור מאשר להאכילו נבלה המוכנת ויעבור בכל כזית וכזית איסור קל — כי עבירה כמה פעמים על איסור קל חמורה יותר מעבירה חד פעמית על איסור חמור (ובלשונו: "לאוין הרבה דנבילה לא מיקרי איסור קל לגבי חד לאו דשבת ואע"ג דהוי איסור שקילה"), ואם כן אף בחולה ביום הכיפורים, אכילה טובא פחות פחות מכשיעור, שהוא איסור קל, מצטברת והופכת להיות איסור חמור.

ונראה לומר בהסבר שיטתם דחצי שיעור באכילת יום הכיפורים שונה באופן מהותי מחצי שיעור בשאר איסורי אכילה. ונבאר הדברים.

הנה הגמרא ביומא¹¹ בביאור שיטת ר' יוחנן דחצי שיעור אסור מן התורה אמרה שהוא משום "דחזי לאיצטרופי", ומיד בסמוך למדה זאת מן הכתוב "כל חלב" דאף על פי שאינו בעונש ישנו באזהרה. ולכאורה אינו מובן, אם למדנו זאת מפסוק אמאי בעינן לסברת "חזי לאיצטרופי"?

ובכלל, מהי סברת "חזי לאיצטרופי" הלא סוף סוף אכל רק חצי שיעור? אמנם כוונת הגמרא לומר, דהואיל ואכילות שונות של חצי שיעור מצטרפות זו לזו לכדי שיעור חיוב, כגון שאכל חצי שיעור ואחר כך עוד חצי שיעור בתוך כדי אכילת פרס ומיקרי שאכל כשיעור וחייב, למדנו מזה שגם חצי שיעור לכשעצמו הוא חפצא של איסור, כלומר כל חלקיק של נבלה או חזיר הוא איסור, ולכן ראוי הוא להצטרף לכדי שיעור חיוב, דאלמלא היה כל חלקיק אסור בפני עצמו אלא היה היתר גמור — היאך יתכן שאכילת היתר ועוד אכילת היתר יהפכו לפתע לאכילת איסור? אלא מתוך שהצירוף מחייב למדנו שהחצי שיעור לכשעצמו אסור. אמנם מסברא זו שמענו דין חצי שיעור באיסורי אכילה שהם חפצא של איסור, ומשמע שהגמרא הגבילה דין חצי שיעור רק באיסורי אכילה כאלה, אבל באיסור אכילה ביום הכיפורים לא שמענו, דביום הכיפורים אין האוכל — החפצא — אסור, אלא האיסור הוא על הגברא המצווה להתענות, וכשאכל רק חצי שיעור (פחות מככותבת) אכתי לא אכל איסור — דכל זמן שלא אכל ככותבת שלמה עדיין הוא מעונה ולא התיישרה דעתו, ואף על פי כן הלא שמענו במשנה ביומא שם¹² שביום הכיפורים ישנו איסור מן התורה גם בחצי שיעור — ואם כן על כרחך יש כאן איסור תורה מיוחד, כעין גזירה, להרחיק את האדם מן

10 יומא דף דב, בדפי הרי"ף ד"ה וגרסינן, הובא בב"י או"ח סימן שכח (ק,ב).

11 דף עד,א.

12 דף עג,ב.

העבירה שלא יאכל ביום הכיפורים פחות מכשיעור שמא יבוא לאכול כשיעור, בבחינת 'לך לך אמרין לנוזר סחור סחור לכרמא לא תקרב', ועל פי זה האוכל ביום הכיפורים חצי שיעור עבר על איסור אבל לא אכל חפצא של איסור. ואפשר שמשום כך הבינו ראשונים אלה כי אפשר להקל באכילת יום הכיפורים בפחות פחות מכשיעור (ומעין זה מצאנו ברמב"ם הבדל באיסור אכילת חמץ דרבנן בין שעה ששית לשעה חמישית⁽¹³⁾)⁽¹⁴⁾.

ראיה מספר המצוות

ואפשר היה להוכיח יסוד זה אף בדברי הרמב"ם בספר המצוות, דלכאורה אף הוא סובר דאיסור אכילה ביום הכיפורים אינו אלא איסור גברא, ואכילת חצי שיעור כלל לא נאסרה. דהנה החובה להתענות ביום הכיפורים נכתבה בתורה כציווי עשה — "ועניתם את נפשותיכם" ולא כאזהרת לאו 'לא תאכלו', אמנם מאחר ומצאנו עונש כרת לאוכל ביום הכיפורים, ממילא למדנו כי האכילה אסורה בלא תעשה דאין כרת בלא לאו, ומטעם זה נימק הרמב"ם⁽¹⁵⁾ מדוע מנה עינוי נפש ביום הכיפורים כלאו. על פי דרכינו למדנו דהואיל ועצם האיסור נובע מעונש הכרת, ממילא אם אכל פחות מכשיעור דאינו חייב כרת — לא אכל איסור כלל, ואין בזה שם איסור אכילה (אלא רק איסור גזירה), מה שאין כן בשאר איסורי אכילה שכתוב בהם 'לא תאכלו' ובהם אף פחות מכשיעור כלול באזהרה. וכבר כתבנו לעיל דמסתבר לומר כי באיסור עינוי שהוא איסור גברא אין באכילה פחות מכשיעור איסור עצמי כל זמן שהוא מעונה, אלא רק איסור גזירה — גזירה מן התורה.

(13) עיין הלכות חמץ ומצה א, ט.

(14) ומתחילה רציתי להביא ראיה לסברא זו מדברי הרמב"ם בענין איסור חל על איסור ביום הכיפורים. דהנה כתב הרמב"ם (הלכות שביבת עשור ב, ב) "אכל דברים האסורין כגון פיגול ונותר וטבל ונבלות וטריפות וחלב או דם, הואיל ואכל אוכלים הראויין לאדם הרי זה חייב כרת". וקשה, אמאי לא נאמר דאין איסור חל על איסור? ואם יום הכיפורים הוא איסור 'מוסיף' היה לו לרמב"ם לומר כן בהדיא. ומתוך שלא כתב הרמב"ם להדיא שהוא איסור מוסיף, אפשר היה לומר שבאיסור אכילה ביום הכיפורים לא שייך כלל איסור חל על איסור, דאין ביום הכיפורים איסור אכילה כלל אלא חיוב גברא להתענות, ואם אכל עבר על מצות עינוי ולא על איסור אכילה, וממילא אפילו למאן דאמר דגם באיסור מוסיף אמרינן אין איסור חל על איסור הכא יודה שחייב דהוא איסור גברא.

ומה שכתב בהלכות שבעות (ה, יא): "נשבע שלא יאכל נבלה וטרפה וכיוצא בהן בין אכל בין לא אכל אין כאן חיוב שבעה כלל", אינו משום אין איסור חל על איסור, דאף שם איסור שבעה הוא איסור גברא, אלא הוא כפי שפירשו המפרשים שם (כס"מ, רדב"ז) דפטור משום שכבר מושבע ועומד מהר סיני ואין שבעה חלה על שבעה.

כל זה חשבתי בתחילה, אך חזרתי בי מזה הואיל ומצאתי שכתב הרמב"ם להדיא בפירוש המשנה (כריתות ג, ד; והרב קאפח שם ציין שכן כתב בהלכות שגגות ו, ד) כי אוכל נבלה ביום הכיפורים חייב גם משום יום הכיפורים כי יום הכיפורים הוא איסור מוסיף.

(15) מצות לא תעשה קצו.

ומקור דברי הרמב"ם לכאורה הם דברי הגמרא¹⁶: "דבי ר' ישמעאל תנא: נאמר כאן עינוי ונאמר להלן עינוי ("על דבר אשר ענה את אשת רעהו"), מה להלן לא ענש אלא אם כן הזהיר אף כאן לא ענש אלא אם כן הזהיר".

שיטת הרמב"ם

אמנם, אף על גב שעל פי יסוד זה ניתן לבאר שיטות הרמב"ן הר"ן והרא"ש (אף על פי שהוא דוחק), מכל מקום ברמב"ם עצמו נראה לי שאי אפשר לומר כן, שהרי הרמב"ם לא חילק בין איסורי האכילה השונים לענין חצי שיעור, ובכולם כתב שהאוכל פחות מכשיעור מכין אותו מכת מרדות¹⁷. ואם כן לומר שחולה ביום הכיפורים — כשאינו מסוכן — יותר לו איסור תורה קל, אבל אסור כשיש איסור כרת — דבר זה לא שמענו!

ועוד קשה על עיקר ההיתר של פחות פחות מכשיעור, דהנה בכל הסוגיות ביומא העוסקות בעינוי עוברת וחולה ביום הכיפורים, ובנאמנות הרופאים, לא נזכר אפילו ברמז העצה הטובה של פחות פחות מכשיעור, וכל יסוד הדין מבוסס על גמרא בכריתות, ואף שם על פי גירסתינו וגירסת הר"ף והרמב"ם לא הוזכר כלל ענין פחות פחות מכשיעור! הלא דבר הוא?

על כן נראה לומר כי לשיטת הרמב"ם היתר האכילה לחולה ביום הכיפורים¹⁸ אינו מבוסס על אכילה פחות מכשיעור, דאף חצי שיעור אסור מן התורה, וחולה שהותר לו לאכול על פי רופא מותר לאכול אף שיעור שלם. והסברה בזה היא שחז"ל הבינו כי התורה דרשה "עינוי נפש" היינו שיהיה רעב, כי מי שאינו אוכל יום שלם הרי הוא מתענה, אך לא שיהיה חולה ח"ו, ונצטונו "ועניתם את נפשותיכם" ולא "והחליתם את נפשותיכם". ומסברה זו נפסק להלכה שאפילו מאה רופאים אומרים שאינו צריך לאכול והוא מרגיש שצריך לאכול — מותר לו לאכול¹⁹, דלפי הרגשתו אינו אוכל להשביע את עצמו אלא כדי שלא יגבר עליו החולי.

ואין הדברים רחוקים, שהרי אף בשאר עינויים שנאסרו ביום הכיפורים כגון רחיצה ונעילת הסנדל, שהם מן התורה על פי הרבה ראשונים²⁰, נפסק דלא נאסרו אלא כשהם לתענוג, ולכן "אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט... מותר לרחצם — שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג²¹", ואם כן אף בעינוי אכילה יש לומר כן דלא אסרה תורה אלא אכילה של תענוג אבל לא אכילה שהיא למנוע מהחמרה והכבדה של החולי.

16) יומא דף פא,א, למטה.

17) הלכות מאכלות אסורות יד, ב.

18) הלכות שבתת עשור ב, ח"ט.

19) שו"ע או"ח סימן תריח סעיף א; רמב"ם הלכות שבתת עשור ב, ח.

20) עיין ספר החינוך מצוה שיג ובמנחת חינוך שם אות א.

21) שו"ע סימן תריג סעיף א; רמב"ם שם ב, ב.

אמנם קצת קשה לי, שהרמב"ם עצמו כתב דינים אלה דוקא בחולה שיש בו סכנה, ולכאורה אם יש בו סכנה אזי פשיטא שיאכל ד'וחי בהם' כתיב וכו'.

וצריך לומר שהמושג 'סכנה' הוא מושג יחסי, ומשמעותו כל היכא שיש אפשרות שהמחלה תתחזק, ואם תתחזק אי אפשר לצפות מה יהיה בסופה, ובאמת כל חולי שלא מרפאים אותו יכול להתפתח לסכנה (אך אין מדובר בחולה בסכנת חיים מיידית שאם לא יאכל מיד ודאי ימות, דזה פשוט).

ומה שמצאנו גבי מעוברת שהריחה מאכל אסור דפסק הרמב"ם²² ד"מאכילין אותה מן המרק ואם לא נתיישבה דעתה מאכילין אותה פחות מכשיעור ואם לא נתיישבה דעתה מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה" (ועיין בית יוסף ריש סימן תריז אמאי לא כתב הרמב"ם כן בהלכות שביתת עשור), אין להוכיח לענין חולה, כי מעוברת אינו ענין כלל של חולי אלא של הרגשה, דפתאום נתאוותה תאוה, והרגשתה זו יכולה להביא להוצאת הולד לפני זמנו ר"ל, וכדי למנוע הרגשה זו פעמים מספיק ללחוש לה באוזנה שיום הכיפורים היום²³, ופעמים שמספיק שתאכל שיעור קטן להשביע את תאוותה, אך אין האכילה רפואתה כי מעוברת אינה חולה ולא באנו אלא להעביר הרגשתה זו המסוכנת לולד.

וכן 'מי שאחזו בולמוס' אינו דומה לחולה, דאצלו התענית גרמה לו למצב בולמוס המסכנו באופן מידי, וצריכים למהר להאכילו מה שבנמצא — ואפילו טרפות — להצילו מן הסכנה.

הצד השווה בין עוברת שהריחה לבין מי שאחזו בולמוס הוא ששניהם נקלעו למצב סכנה פתאומי, בלא שאפשר היה לצפות זאת מראש ולהתכונן לכך, ואי אפשר להמתין לרופא מחמת הסכנה המיידית, אך אין זו מחלה אלא הרגשה המביאה לידי סכנה.

ובחולה המותר לאכול על פי רופא או על פי עצמו, לכתחילה ודאי יאכילהו פחות מכשיעור כדין הקל הקל, אך אם אמדוהו ליותר מכשיעור שוב לא שייך כאן דין הקל הקל, דדין הקל הקל לא נאמר אלא כשאוכל דבר אסור שהותר לו להצלת נפשו, ובין אם הותרה או דחווה אצל פיקוח נפש אכתי המאכל עצמו אסור, אמנם חולה ביום הכיפורים שצריך לאכול אין האוכל אסור לו כלל דהא אינו מחוייב להתענות, וכל מה שאוכל הוא לו היתר גמור, וממילא לא שייך כלל לומר שיאכל פחות מכשיעור למעט האיסור כי אין לו כאן איסור כלל גם בשיעור שלם. לעומת זאת עוברת שהריחה ומי שאחזו בולמוס אינם חולים, ומחוייבים להתענות, ולא הותר להם לאכול אלא כדי להעביר מהם התאוה וכנ"ל. ובה"ג חידש שגם במעוברת מאכילין אותה פחות פחות מכשיעור²⁴, והוציא

(22) הלכות מאכלות אסורות יד, יד.

(23) שו"ע סימן תריז סעיף א; רמב"ם שם ב, ט.

(24) הובא בהעמק שאלה שם (לעיל הערה 9).

דינו מהסוגיא בכריתות העוסקת במעוברת, ורק הרמב"ן בתורת האדם — ונגררו אחריו הר"ן והרא"ש — חידש שגם בחולה הדין כן.

סיכום השיטות

אם כן מצאנו בזה שלש שיטות:

(א) שיטת בה"ג: דין פחות פחות מכשיעור שייך רק בעוברת, שאינה חולה ונותנים לה מה שצריכה להעביר תאוותה, אך בחולה אין דין כזה.

(ב) שיטת רמב"ן, ר"ן, רא"ש: דין פחות פחות מכשיעור שייך גם בחולה ונלמד מדין עוברת. [נסוד ההיתר לחולה הוא דין חצי שיעור ביום הכיפורים שהוא קל יותר משאר איסורים, ולכן הקילו].

(ג) שיטת הרמב"ם: אין כלל דין פחות פחות מכשיעור לא בעוברת ולא בחולה, כי אם יש איסור אזי חצי שיעור אסור כמו שיעור שלם, אלא התורה ציוותה להתענות ולא להחלות, וחולה האוכל כדי למנוע התחזקות החולי אינו עובר על דין עינוי — דומיא דרחיצה ונעילת הסנדל שלא נאסרו אלא לתענוג, וחולה הצריך לאכול ממילא אינו מחוייב להתענות בזה, ואין אצלו הבדל בין כשיעור או פחות מכשיעור.

מעמדו ההלכתי של חולה ביום הכיפורים

ידועים דברי הרב חיים מבריסק גבי חולה שיש בו סכנה ביום הכיפורים דמאכילין אותו כל צרכו בשופי ולא באופן של פחות פחות מכשיעור (הובאו דבריו באסיא חוברת נג"ד אלול תשנ"ד במאמרו המאלף של הרב משה מרדכי פרבשטיין²⁵).

אמנם לענ"ד אין לדמות הדיון באכילת חולה ביום הכיפורים לדין פיקוח נפש דאפילו שבת הותרה אצלו, דכבר כתבתי לעיל כי אילו היה החולה שרוי בסכנה ודאית או אפילו ספק סכנה — לא היה מקום לכל השקלא וטריא מתי מותר להאכילו ומתי אסור, שהרי פיקוח נפש דוחה את כל המצוות, ואם יש כאן אפילו ספק סכנת חיים פשיטא שעליו לאכול כמה שצריך! ולאידך גיסא, אם מאה רופאים אומרים שאינו מוכרח לאכול, ורק הוא אומר שצריך — היאך נתיר לו איסור כרת על סמך הרגשתו בלבד?

אלא ודאי לא מיירי כאן כלל בחולה מסוכן אלא בחולה סתם, אך החשש הוא שאם לא יאכל עתה אזי יכבד עליו החולי. וענין זה ידוע ומוסכם הוא בהלכות רפואה, שכל מחלה מועטת אם תגבר ותכבד — אין לדעת ולצפות את תוצאותיה

(25) עמוד 96 וזה לשון הגר"י המביא פסיקת אביו הגר"ח: "שהיה מורה ובא בכל חולה שיש בו סכנה, שיאכילוהו ביום הכיפורים כל צרכו, ולא פחות משיעור, ואמר הטעם, דכיון שהוא גבר חולה שיש בו סכנה, הרי יום הכיפורים נדחה לו לכל המועיל יותר לרפואתו, שבכלל זה גם חיזוק גופו, וכיון דשיעור שלם יותר טוב לחולה, ממילא גם זה בכלל פיקוח נפש שדוחה יום הכיפורים".

מראש, כי חלקי גוף האדם מורכבים הם ואפילו הצטננות רגילה יכולה להביא לדלקת ריאות אם לא מטפלין בה כראוי. וממילא ענין זה נמסר לרופאים, או אפילו לחולה עצמו, ואם יקבע כי צום עלול להכביד עליו את חוליו אזי דין תורה הוא שיאכל כל מה שצריך, כי אין כוונת התורה במצוות 'עינוי' להחלותו או להחמיר את מצבו הבריאותי, אלא כוונת המצוה היא אך ורק עינוי הגוף הנובע מצום וממניעת אכילה ושתייה, שהרי כל אדם שאינו אוכל ושותה יום שלם הרי הוא סובל ומתענה, זוהי המצוה שיתענה ויסבול ואפילו שמרגיש תאוות אכילה יתגבר עליה — אך אין כוונת התורה להכביד על האדם חוליו ח"ו.

סיכום

אין בגמרא שום רמז לכך שחולה הצריך לאכול ביום הכיפורים מאכילין אותו פחות פחות מכשיעור, ולכן לא כתבו הרי"ף והרמב"ם דין זה כלל, אלא מאכילין אותו כל צרכו כדי שלא יגבר עליו החולי.

אמנם למעשה קשה לחלוק על פסק השלחן ערוך שפסק כראשונים שכתבו דין זה, אך הבו דלא לוסיף עלה, שהרי אליבא דגירסא שלפנינו וכן על פי ההגיון והסברא נראין דברי הרי"ף והרמב"ם עיקר, ולכן גם כשמאכילין אותו פחות פחות מכשיעור אין לרמוז לחולה או לומר לו כי אנו מקפידין שלא יאכל כשיעור וכי עליו לאכול פחות פחות מכשיעור כדי למעט ממנו האיסור, ועל ידי כך לגרום לו לחשוב שבעצם אכילתו עובר על איסור, כי באמת אין על חולה איסור כלל, ואדרבה עליו לדעת שמעיקר הדין אליבא דאמת גם אם היה אוכל שיעור שלם לא היה עובר שום איסור. ואין צריך לומר שאם הרופא יצוה שעליו לאכול שיעור שלם בבת אחת פשיטא שיש לעשות כדבריו בלא שום חשש ויראה שעובר בזה על איסור, כי התורה ציותה 'ועניתם את נפשותיכם' בלבד ולא להכביד עליו החולי.